

MİR'ÂTÜ'L-MAKÂSİD

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293; Harputlu İshak Efendi, *Kâşifü'l-esrâr ve dâfiu'l-esrâr*, İstanbul 1291; J. K. Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1965, s. 81; a.e.: *Bektaşilik Tarihi* (trc. Reha Çamuroğlu), İstanbul 1991, s. 94; Salih Çift, "1826 Sonrasında Bektâşilik ve Bu Alanla İlgili Yayın Faaliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Bursa 2003, s. 259-267; Mustafa Kara, "İshak Efendi, Harputlu", *DİA*, XXII, 531.

SALİH ÇİFT

MİR'ÂTÜ'L-USÛL
(مرآة الاصول)

Molla Hüsrev'in
(ö. 885/1480)
fıkıh usulüne dair eseri.

Müellif, önce *Mir'âtü'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-üşûl* adıyla oldukça muhtasar bir eser kaleme almış (İstanbul 1262, 1267, 1273, 1275, 1288, 1290, 1291, 1305, 1307, 1308, 1310, 1311, 1321, 1331; Kahire 1320), daha sonra anlaşılmasında güçlükler ortaya çıkınca bunu *Mir'âtü'l-üşûl fi şerhi Mir'âtü'l-vüşûl* ismiyle şerhetmiştir. Bir mukaddime ile iki bölümde (maksad) meydana gelen eserin mukaddimesinde usûl-i fıkıh ve fıkıh tanımlarının ardından fıkıh usulünün konusu ve faydaları anlatılmaktadır. Fikhî hükümlerin delillerine tahsis edilen birinci bölüm dört ana başlığa (rükün) ayrılmış ve sırasıyla kitap, sünnet, icmâ ve kıyasa yer verilmiştir. Kitap ve Sünnet arasında ortak olan konular geniş biçimde işlenmiş, önceki dinlere ait hükümlerin ve sahâbî kavlinin hüccet oluşu bahisleri sünnet başlığının sonunda, istihşab delili kıyas konusunun içinde ve istishâb delili bu başlığın sonunda ele alınmıştır. İkinci bölüm hükümlerle ilgili olup hüküm, hâkim, mahkûm bih ve -ehliyet meselesinin ayrıntılı biçimde incelendiği mahkûm aleyh konularını ihtiva eden dört ana başlığa ayrılmıştır. Eserin hâtimesinde ictihad, özellikle ictihadda hata ve isabet meselesi tartışılmıştır. Molla Hüsrev *Mir'âtü'l-üşûl*'ün özelliklerini belirtirken, yararlandığı yirmi sekiz usul ve fûrû kitabının adına işaret eden edebî bir üslûp kullanır. Gerek bu eserler gerekse faydalandığı diğer kaynaklar Hasan Özket tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde tesbit edilmiştir (*Molla Hüsrev ve Mir'âtü'l-üşûl Adlı Eserinin Kaynakları*, s. 31, 48-70). Eserde müellif ele aldığı meselelerde kendi tercihini belirtirken karşı görüş ve delillerine de temas ederek bunları tartışır (kendi tercihleriyle ilgili ör-

nekler için bk. a.g.e., s. 39-41). Tartışmalarda naklî delillerden ziyade akfî delillere yer verilmesi dikkat çekmektedir. Veciz ve sade bir üslûpla yazılan *Mir'âtü'l-üşûl* Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş (Uzunçarşılı, s. 22) ve defalarca basılmıştır (İstanbul 1217, 1262, 1272, 1273, 1282, 1296, 1304, 1310, 1321; Kahire 1289).

Hâşiyeleri. Mevlânâ Mehmed İzmîrî, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (I-II, Bulak 1258, 1262; İstanbul 1262, 1285, 1296, 1302, 1304, 1309; eserin en hacimli hâşiyelerinden olan bu çalışmada özellikle kelâm ve mantık kavramları ile Arap gramerine dair konularda geniş açıklamalara yer verilmektedir); Hâmid b. Mustafa el-Konevî, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (İstanbul 1280); Tarsûsî Mehmed Efendi, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (İstanbul 1267, 1289, 1304, 1309, 1312, 1317); Abdürrezâk b. Mustafa el-Antâkî, *Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl* (İstanbul 1279, 1289, Tarsûsî'nin hâşiyesiyle birlikte); Hoca Mustafa b. Abdullah el-Vidinî, *Takrîrû'l-Mir'ât (Hâşiye 'alâ Mir'âti'l-üşûl*, İstanbul 1297, 1311); Eyyûbizâde Mustafa, *Miftâhu'l-huşûl li-(fi şerhi)Mir'âti'l-üşûl* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 440; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1322, 1323; Râgıb Paşa Ktp., nr. 393); Ebû Saîd Hafidü'n-Nisârî, *Vesiletü'l-vüşûl ilâ mesâ'il-i-üşûl* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 425).

Mir'âtü'l-üşûl, Ahmed Hamdullah b. İsmâil Hâmid Ankaravî tarafından *Muhtaşaru Mir'âti'l-üşûl* adıyla ihtisar edilmiş (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 443, müellif hattı, Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 6049; Âtif Efendi Ktp., nr. 1723; İÜ Ktp., nr. 1298), eserin metni olan *Mir'âtü'l-vüşûl*'ü Osman b. Mustafa el-Gelibolî

Teshilü Mir'âtü'l-vüşûl ilâ ilmi'l-üşûl (İstanbul 1288) ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-üşûl fi şerhi Mir'âtü'l-vüşûl*, İstanbul 1296; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1657; *İzâhu'l-meknûn*, II, 457; Brockelmann, *GAL*, II, 293; *Suppl.*, II, 317; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 22, 230; Abdülvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1985, tercüme edenin girişi, s. 172-174; Ahmet Özel, *Hanevî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 102-103; Ali Toksarı, "Molla Hüsrev'in Hadis ve Peygamberlerin İctihadları Hakkındaki Bazı Görüşleri", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi: 1400-1480* (haz. Ahmet Hulûsî Köker), Kayseri 1992, s. 97-108; Ali Rıza Karabulut, "Molla Hüsrev'in Eserleri", a.e., s. 129-131; Hasan Özket, *Molla Hüsrev ve Mir'âtü'l-üşûl Adlı Eserinin Kaynakları* (yüksek lisans tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.

FERHAT KOCA

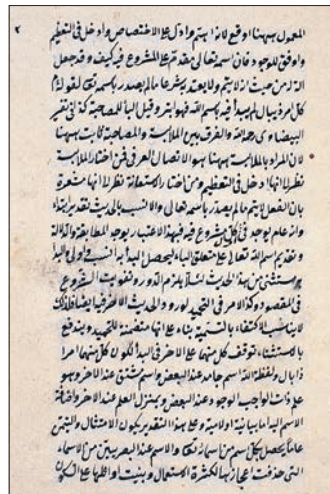
MİRDÂS b. ÜDEYYE
(مرداس بن أدية)

Ebû Bilâl Mirdâs b. Hudeyr
b. Amr et-Temîmî el-Hanzalî
(ö. 61/681)

Basra Hâriciliği'nin
önde gelen liderlerinden.

Kaynaklarda daha çok künyesi Ebû Bilâl ile anılır. Üdeyye annesi yahut büyük annesinin ismidir. Baba tarafından Temîm kabilesinin Rebîa el-Vustâ diye de bilinen ve Hâricî hareketine çok sayıda lider veren Rebîa b. Hanzale b. Mâlik b. Zeyd koluna mensuptur. Hakkındaki ilk bilgiler, kardeşi Urve ile birlikte Hz. Ali'nin Muâviye ile yaptığı Sıffin Savaşı'nda onun yanında yer alması, taraflar arasında mütareke yapıp mesele hakemlere bırakılınca bu çözüme şiddetle karşı çı-

Ebû Saîd
Hafidü'n-Nisârî'nin
Mir'âtü'l-üşûl'e
yazdığı
Vesiletü'l-üşûl
ilâ mesâ'il-i-üşûl
adlı hâşiyenin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Hamidiye, nr. 425)

karak Hâricî gruplarıyla birlikte Nehrevan'a gitmesinden ibarettir (Belâzürî, V, 188-189; Şemmâhî, s. 64). Kendisi hakkında kısmen geniş sayılan bilgiler ise Emevîler'in Basra valisi Ubeydullah ile giriştiği mücadelelerle ilgilidir. Nehrevan'da Hz. Ali'nin Hâricîler'e karşı başlattığı ve galip geldiği savaş sonunda (38/658) az sayıda kişiyle birlikte kurtulmayı başaran Mirdâs mutedil bir tutum içinde hayatını sürdürmeye çalıştı. Kaynaklar, onun önceki düşüncelerini devam ettirmekle birlikte diğer bazı Hâricî grupları gibi kendilerinden olmayan kimselerin inançlarını sorgulamak ve siyasî mânada katil hareketlerine başvurmak (isti'râz) gibi bir tavır içine girmediğini, kadınların savaşlara katılmasına karşı olduğunu, uzun süre fiili isyan hareketlerinden uzak kaldığını, daha çok Hâricîler'in bulunduğu yerlere hicret etmemek ve muhaliflerle savaşmamak doğrultusunda bir hayat yaşadığını belirtmektedir.

Sıffin ve Nehrevan savaşlarının ardından Basra'da ikamet eden Mirdâs, Vali Ziyâd b. Ebîh'in görevi sırasında (665-673) Hâricîler'e yönelik sert ve katı uygulamalarına rağmen ılımlı tutumunu değiştirmede, doğrudan bir ayaklanma başlatmadı ve böyle bir faaliyet içinde yer almadı. Ziyâd'ın ölümünden iki yıl sonra Basra'ya vali olarak gönderilen oğlu Ubeydullah'ın sertlik konusunda babasını geçmesi, çetirtli bahanelerle Hâricîler'i hapse attırması, zaman zaman işkenceye başvurması Mirdâs'ı hayli rahatsız etmeye başlamıştı. Çok geçmeden Hâricîler'in önemli liderlerinden kardeşi Urve'nin de içinde bulunduğu bir grubun öldürülmesiyle (Urve'nin Mirdâs'tan sonra öldürüldüğüne dair rivayetler de vardır) Hâricîler Mirdâs'ın etrafında toplandılar. Ayrıca Vali Ubeydullah, Temîm kabilesine mensup, dindarlığı ve güzelliğiyle bilinen Belcâ isminde Hâricî bir hanımla evlenmek istemiş, durumdan haberdar olan Mirdâs, Belcâ ile görüşerek valinin bir zorba olduğunu, dilerse takıyye yapabileceğini söylemiş, ancak kadın böyle bir şeye asla yanaşmayacağını ifade etmişti. Sonunda Belcâ'ya zorla sahip olan vali direnmesi karşısında onu ellerini ve ayaklarını kesmek suretiyle öldürtmüştü. Ardından Mirdâs da Ubeydullah b. Ziyâd tarafından hapsedildi. Onun konuşmalarına ve ibadetine hayran kalan hapishane görevlisi gece evine gitmesini izin veriyordu. Bir süre sonra İbn Ziyâd'ın, hapsettiği Hâricîler'i öldüreceğine dair yeminini duyan Mirdâs, sözünden dönen bir insan olarak

Allah'ın huzuruna çıkmak istemediğini belirterek hapishaneye gidip teslim oldu. Ertesi gün çok sayıda Hâricî'nin öldürülmesine rağmen hapishane görevlisinin aracılığı ile ölümden kurtuldu (Nüveyrî, XX, 286-287).

Kendilerine yönelik baskı, tutuklama ve katil olayları karşısında büyük güçlükler içinde kalan Hâricîler, Mirdâs'a gelecek Ubeydullah b. Ziyâd'a karşı silâhlı mücadele konusunda ısrar ettilerse de Mirdâs haksızlıklarına rıza göstererek zalimler arasında yaşamanın doğru olmadığını, ancak kendilerine doğrudan kılıç çekenlerle savaşabileceğini söyledi, ardından otuz civarında taraftarı ile birlikte Basra'dan ayrıldı (60/679-80). Daha sonra katılanlarla beraber sayıları kırkı bulan grup Mirdâs'ın liderliğinde Ahvaz'a gitti. Burada İbn Ziyâd'ın bir kervanını durduran Mirdâs ihtiyaçları için malların bir bölümüne el koydu. Durumdan haberdar edilen Ubeydullah, Mirdâs'a karşı Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'yi gönderdi. Eslem 2000 kişilik bir kuvvetle harekete geçip Âsek denilen yerde Mirdâs'la karşılaştı, fakat bozguna uğramaktan kurtulamadı (Taberî, V, 471). Vali hemen Abbâd b. Ahdar kumandasında Müberred'e göre 4000 (*el-Kâmil*, III, 1179), Taberî'ye göre 3000 (*Târîh*, V, 471) kişilik yeni bir orduyu Mirdâs'ın üzerine sevketti. Abbâd, Fars bölgesinde Dârâbcird denilen yerde Mirdâs'a yetişti. Mirdâs, valinin zulüm ve zorbalıklarından bahsederek hem kendi adamlarını cesaretlendirdi hem de karşı tarafı etkilemeye çalıştı. Savaş devam ederken Mirdâs, Abbâd b. Ahdar'a namaz kılmak için çarpışmaya ara verilmesi teklifinde bulundu, o da bunu kabul ettiğini bildirdi. Ancak Abbâd'ın askerleri namazlarını acele ile kılarak yahut yarıda keserek âniden hücumla geçtiler ve namaz kılmakta olan Mirdâs'ın adamlarını kılıçtan geçirdiler. Bu arada katledilen Mirdâs'ın başı Ubeydullah b. Ziyâd'a götürüldü.

Kaynaklarda dürüst, cesur, takvâ sahibi, güzel konuşan bir kişi olarak tanımlanan Mirdâs'ın bazı şiirleri bulunmaktadır. Ölümünden sonra İmrân b. Hittân ve İsâ b. Fâtik gibi Hâricî şairleri kendisi için mersiyeler yazmıştır (Müberred, III, 1176-1182; Nâyif Mahmûd Ma'rûf, s. 159-200). Mirdâs, kendisi gibi Nehrevan'dan kurtulan Mis'ar b. Fedekî et-Temîmî tarafından kurulan Basra Hâricîliği'nin önemli bir şahsiyetidir. Eş'arî, Malatî ve Şehrîstânî onun Hâricî firkaları arasındaki yerine temas etmezken Bağdâdî, Mirdâs'ı Sufriyye'nin ilk imamı olarak gösterir.

Ona göre Sufriyye, Ziyâd b. Asfar'a yapmakla birlikte Abdullah b. Vehb er-Râsibî ve Hurkûs b. Züheyr'den sonra Mirdâs'ın imâmetini benimser (*el-Fark*, s. 91). İsferyânî de Sufriyye'nin bütün kollarının Mirdâs'ı imam kabul ettiğini belirtir (*et-Tebşir*, s. 53).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), V, 188-195; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîl), Beyrut 1406/1986, III, 1172-1183; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 470-471; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 91-93; İsferyânî, *et-Tebşir* (Hût), s. 53; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 94-95; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XX, 285-287; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Ahmed b. Suûd es-Seyâbî), Maskat 1407/1987, s. 61-65; J. Wellhausen, *el-Havâric ve's-Şî'a* (trc. Abdurrahman Bedevî), Küveyt 1978, s. 61-64; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 31-32; Nâyif Mahmûd Ma'rûf, *Divânü'l-Havâric*, Beyrut 1403/1983, s. 159-200; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 64, 71-74, 83-84, 95; G. Levi Della Vida, "Mirdâs b. Udayya", *EP* (İng.), VII, 123-124; Azmî M. S. es-Sâlihî – Mustafa Öz, "Hâricîler", *DİA*, XVI, 175; Nehle el-Hımsî, "Ebû Bilâl el-Hâricî", *el-Mevsû'atü'l-Arabiyye*, Dimaşk 2002, V, 258-259.

İLYAS ÜZÜM

MİRDÂSİLER

(بنو مرداس)

1024-1080 yıllarında
Halep'te hüküm süren
müslüman bir hânedan.

Hânedanın kurucusu Esedüddevle Sâlih b. Mirdâs'ın mensup olduğu Benî Kilâb kabilesi IV. (X.) yüzyıldan beri Suriye çölünde yaşıyordu. Bölgedeki halkın etkisinde kalarak Şîlîği benimseyen kabile XI. yüzyılın başında Kuzey Suriye çölünü kontrol etmekteydi. Bu dönemde Hille'de yaşayan Sâlih b. Mirdâs Rahbe'ye hâkim oldu ve burada Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh adına hutbe okuttu (399/1009). Sâlih Rahbe'de yeni bir devlet kurmayı planlıyordu. Ancak hem Abbâsiler'in hem de Fâtımîler'in müdahalesi yüzünden buna imkân bulamadı. Ardından Halep'le ilgilenmeye ve şehri hâkimiyeti altına alan Hamdânî Memlûkleri'nden Lü'lü'nün oğlu Murtazâ'yı tâciz etmeye başladı. Murtazâ, Benî Kilâb'dan kurtulmak için hileye başvurdu. Düzenlediği bir ziyafet esnasında Kilâbîler'den bir kısmı öldürüldü, aralarında Sâlih b. Mirdâs'ın da bulunduğu bir kısmı hapse atıldı (402/1011-12). 405 (1014-15) yılında kaçmayı başaran Sâlih 2000 kişilik bir kuvvet oluşturup Halep'e yürüdü ve Murtazâ'yı yenerek esir aldı.